

Skogsö kapell

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Skogsö kapell

Saltsjöbadens församling, Värmdö kontrakt, Stockholms stift

Skogsö 2:8, Kyrkogårdsvägen 16, Nacka socken, Nacka kommun, Stockholms län, Uppland

Skogsö kapell och kyrkogård uppfördes efter ritningar av ingenjör Erik Bülow Hübe (1879–1963) och invigdes på Kristi Himmelfärdsdag den 5 maj 1921. Kapellet var ursprungligen endast begravningskapell.

Erik Bülow-Hübe innehade mellan åren 1913 och 1920 befattningen som chef för fastighetsavdelningen på Järnvägsaktiebolaget Stockholm-Saltsjön. Därefter blev Bülow-Hübe förste stadsingenjör i Malmö där han under 1920-talet utvecklade stadsplaner för några av Malmös mest uppskattade bostadsområden. Han var drivande för utbyggnaden av Malmö stad under drygt två decennier och introducerade bl a radhuset och lamellhuset som nya bostadstyper i Malmö. Han fick även tillfälle att vidare utveckla sina talanger att integrera natur och landskap med bebyggelse (t ex Friluftsstaden, Ribersborg, Pildammsparken). Erik Bülow-Hübe hade tjänsten i Malmö till sin pensionering år 1946. Erik Bülow-Hübe räknas som en av den moderna trädgårdskonstens introduktörer i Sverige.

Skogsö kapell är skyddat enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Saltsjöbaden växte fram kring förra sekelskiftet. Bankdirektör Knut Wallenberg låg bakom en stor del av Saltsjöbadens utveckling. I juli 1889 förvärvade han 1000 hektar mark med 30 kilo-

meter strand i ett nästan obebott och väglöst område. Här ville han förverkliga sin vision och bygga upp ett samhälle där den arbetsamme stockholmare kunde vila ut och få möjlighet till rekreation. Det var också Wallenberg som var den drivande kraften bakom järnvägens framdragnings och uppförandet av Grand Hotel i Saltsjöbaden. Saltsjöbaden blev egen köping 1909. Kyrkligt blev Saltsjöbaden egen församling den 1 maj 1913 efter en delning av moderförsamlingen Nacka. Redan 1910 hade arkitekten Ferdinand Boberg av Knut Wallenberg fått uppdraget att rita en kyrka. Uppenbarelsekyrkan i Saltsjöbaden stod klar 1913 och därefter växte förhoppningen om en egen kyrkogård.

Redan 1914 började man föra en diskussion om att anlägga en kyrkogård. Påtryckningar kom även från moderförsamlingen Nacka som befarade platsbrist på sin egen kyrkogård. Anledning till dröjsmålet var avsaknaden av en lämplig tomt i det kuperade Saltsjöbaden samt att man hade anspråk på att kyrkogårdens plats skulle vara vacker och helst ligga vid en sjö. En annan orsak till att det dröjde var det pågående första världskriget.

Ingenjörfirman Bennet & Comp hade anlåtats för att undersöka sex olika tänkbara områden för en begravningsplats. Efter geologiska studier av framförallt jordlagrens beskaffenhet föreslog ingenjörfirman att kyrkogården skulle placeras antingen bredvid Boo gamla kyrkogård eller vid Stäket, mer västerut längs samma vat-

tenled. Det senare förslaget föranledde debatt eftersom det i området fanns äldre försvarsskansar som var viktiga som minnesplats och inte borde vanhelgas.

Vid ett kyrkorådssammanträde 1916 beslöts att engagera den då 37-årige ingenjören Erik Bülow-Hübe för uppdraget och samma år presenterade han ett ritningsförslag. Därefter dröjde det fram till 1918 innan detaljritningarna var färdiga. En debatt om kapellets utformning och om kapellets fasadmateriel följde därefter. Kyrkostämmans beslut om kapellets utformning kom först 1920. Entreprenör var byggmästare A Lindqvist. Sedan gick det snabbt. 1921 anlades kyrkogården med ett kapell och en klockstapel strax söder om den gamla begravningsplatsen för Boo och Neglinge på Kyrkogårdsudden.

Ursprungligen var det meningen att klockan skulle vara placerad i en **lanternin** på kapellets tak. Men Kungliga Byggnadsstyrelsen meddelade församlingen att sprickor i kapellets murverk skulle komma att uppstå av de svängningsrörelser som ringningarna åstadkom. Lösningen blev därmed den fristående klockstapel vars utformning kyrkorådet godtog den 12 mars 1920 efter Bülow-Hübes ritningar. Förebilden till klockstapeln hade Bülow-Hübe funnit på Nacka gamla kyrkogård. Klockstapeln uppfördes av samma byggnadsfirma som kapellet. Klockan levererades av K G Bergholz & Co Klockgjuteri vid Adolf Fredriks Kyrkogata i Stockholm.

Tomten, som ägdes av Järnvägsbolaget, bekostades till en tredjedel av församlingen medan ytterligare delar bekostades av bankdirektör Knut Wallenberg samt av två församlingsmedlemmar. På Kristi Himmelsfärdsdag den 5 maj 1921 invigdes kapell och kyrkogård av Nils

Widner, kyrkoherde i församlingen sedan dess tillkomst 1913.

Kapellet var ursprungligen ett begravningskapell, men redan på 1960-talet började församlingen se möjligheten att vidga kapellets användningsområde. Vid ett par tillfällen anordnades utomhusgudstjänster på kyrkogården under sommartid. Det dröjde till 1980-talet innan man påbörjade ett förnyelsearbete i kapellet. Först 1991 hade inredningen anpassats till att även kunna användas till gudstjänster, dop och vigslar.

BESKRIVNING

Omgivningen

Skogsö kapell är beläget mot Baggenstaket på Skogsös västra sida som tillsammans med Kyrkogårdsudden har mycket lite bebyggelse till följd av att området är naturreservat. Det cirka 150 hektar stora reservatet har en kuperad och varierad natur med skogsklädda höjdryggar och dalstråk med öppen mark och våtmarker. Centralt i området finns Skogsö träsk och angränsande öppna marker.

Kyrkomiljön

Kapellet är högt beläget på den stora skogskyrkogården. Strax öster om kapellet står klockstapeln vilken även den är ritad av Erik Bülow-Hübe. Till kapellet leder, från söder, en stentrappa med flera avsatser.

Kyrkogården är terrasserad och bevuxen med till stor del höga träd, merendels tallar. Runt kyrkogårdens gravkvarter leder stigar som under kvällar är belysta med diskreta svartmålade lyktor. Gravvårdarna består både av fristående eller liggande stenar och av ingraverade namn i

Kapellet från söder.

klipporna. På kyrkogårdens östra del finns en minneslund som tillkom 1972. Runt kyrkogården leder en granitmur. Ingången till kyrkogården är belägen i söder, där svartmålade smidesgrindar sitter fästade i kyrkogårdsmuren

Kyrkobyggnaden

Kapellet har en kvadratisk plan med utbyggt **kor** i väster och **vapenhus** i öster. Byggnaden är uppförd i tegelmurverk och står på en hög granitsockel.

Exteriör

Sockeln är fogstruken och fasaderna slätputsade med utbyggda omfattningar och murhörn samt avfärgade i brutet vit. Uppåt avslutas fasaderna av en profilerad takfotslist vilken även löper runt gavlarna och där bildar enkla **frontoner**. Stuprör och hängrännor är vitmålade. Ovanför fönster- och dörröppningar i sockeln är uppmurade rundbågiga valvbågar. I sockeln är små **lunettfönster** med grön båge och en spröjs. I fasaderna är tre stora rundbågiga fönsteröppningar åt söder, respektive åt norr. Fönsteröppningarna är försedda med spröjsade, grönmålade

bågar med åtta rutor. Till **vapenhus** och **kor** sitter mindre fönsteröppningar vilka, liksom de större, är försedda med grönmålade, spröjsade bågar. Till entrén, som är belägen i öster, leder en hög murad trappa med två avsatser. Trappans sidomurar är av samma typ som kapellets sockel. Till entrén sitter en pardörr med två dörrblad klädda med grönmålad **rombisk** panel. Ett likadant dörrpar sitter i en segmentformad öppning till källaren, i sockeln söder om **koret**, på västra gaveln. Dessa dörrar är dock, liksom öppningen segmentformade.

Kapellets tak är som en kupol med svängda takfall och en öppen **lanternin** som kröns av ett kors med klot ytterst på korsarmarna. På det

Kapellet från sydväst.

norra takfallet står en svartmålad, plåtklädd skorsten. Arkitekten tänkte sig att klockorna skulle hänga i **lanterninen**, men då kyrkorådet befarade sprickor i murverket till följd av klockans svängning, lät man istället arkitekten formge en fristående klockstapel. **Vapenhusets** och **korets** tak är enkla **sadeltak** vilka liksom övriga takytor är klädda med grönmålad plåt.

Interiör

Kapellets golv är mönsterlagt i rött tegel, förutom golvet i **vapenhuset** som är belagt med huggna kalkstensplattor. Väggarna är putsade och försedda med en diskret marmorering i ljus gråa toner på vit botten. Under en profilerad list som avslutar väggarna löper, som en bård runt rummet, texten i Johannes 11:25–26, ”Jag är uppståndelsen och lifvet, hvilken som tror på mig, han skall lefva, om han än död blefve. Och var och en som lever och tror på mig, han skall icke dö evinnerliga”. Ovanpå den profilerade listen ligger en ljusramp. Väggarnas marmorering tillkom vid 1991 års renovering men textbården är ursprunglig. Från **vapenhuset** sitter ett dörrpar med två fyllningar i vatdera dörrblad. De övre fyllningarna har **renässansformat**

Kyrkorummet från öster.

Kapellets innertak med målningar av Filip Månsson.

ramverk. Dörrarna är liksom entrédörrarnas insidor ådringsmålade. De kopplade fönsterbågarna är invändigt brunmålade och försedda med handblåst glas.

Innertaket följer kupolens form och är klätt med liggande panel som är dekorationsmålade med djupverkande intryck av Filip Månsson. De lutande partierna är målade med en gul bottenfärg som smyckas av ett kvadratisk mönster med kyrkliga symboler i form av stiliserade stjärnor, kransar, kors blommor och blad. Ornamenten är utförda i gråblå färger. I takets mittparti är målningen mörkare, endast utförd i blå toner, och föreställer en stjärnbestrodd himmel med moln, blixtar och ett gyllene liksidigt kors i centrum. I mitten hänger en ljuskrona. I den rundbågade **korabsiden** står altaret placerat mot den bortre väggen.

Längs rummets norra och södra väggar är fasta brunbetsade bänkar. I övrigt saknas fasta bänkar och rummet är möblerat med lösa stolar.

Mitt på den norra väggen står en murstock med järngallerförsedd öppning. I den står en fläkt som förses med värme från källarens oljepanna. Ursprungligen har det säkerligen stått en vedkamin i öppningen.

Kyrkorummet från väster.

Övriga inventarier

Lös altarfront, predikstol, dopfunt och psalmtavla är liksom orgelfasaden från 1991. Materialet är plywood som är laseringsmålad i vitt med dekorationsmålningar av Gunvor Westelius. Dekorationsmålningarna är utförda i en stil som skall ansluta både i färg och i form till kyrkorummets ursprungliga dekorationsmålningar av Filip Månsson. Orgelns gavlar har målningar som föreställer S:ta Cecilia, kyrkomusikens helgon. Som förebild till orgelns målningar, har Carl Milles änglar på korsbalken i Uppenbarelsekyrkan i Saltsjöbaden tjänat. Bakom den lösa altarfronten är det ursprungliga altaret bevarat. Det har fyllningar nedtill och är liksom de fasta bänkarna brunbetsade. Ovanför altaret hänger ett stort träkrucifix som är skuret av bildhuggaren August Filip Pettersson. Ljusbäraren, som symboliserar livets träd, är formgiven av Elwing Brask i Haninge 1996.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Skogsö kapell är uppfört i **klassicistisk stil** efter ritningar av ingenjören Erik Bülow-Hübe. Exteriört förstärks den monumentala känslan av kapellet genom dess placering på en höjd. Bygg-

nadens kvadratiska form med markerade murhörn, fönsteromfattningar och profilerade lister bildar tillsammans med det kupolformade taket en tidstypisk 20-tals**klassicistisk** helhet.

Interiören präglas av Filip Månssons kupolmålningar som han har gett ett djupverkande intryck. Det lilla kvadratiska rummet är ljust till följd av de stora rundbågiga fönstren där bågarnas handblåsta glas utgör en betydelsefull detalj.

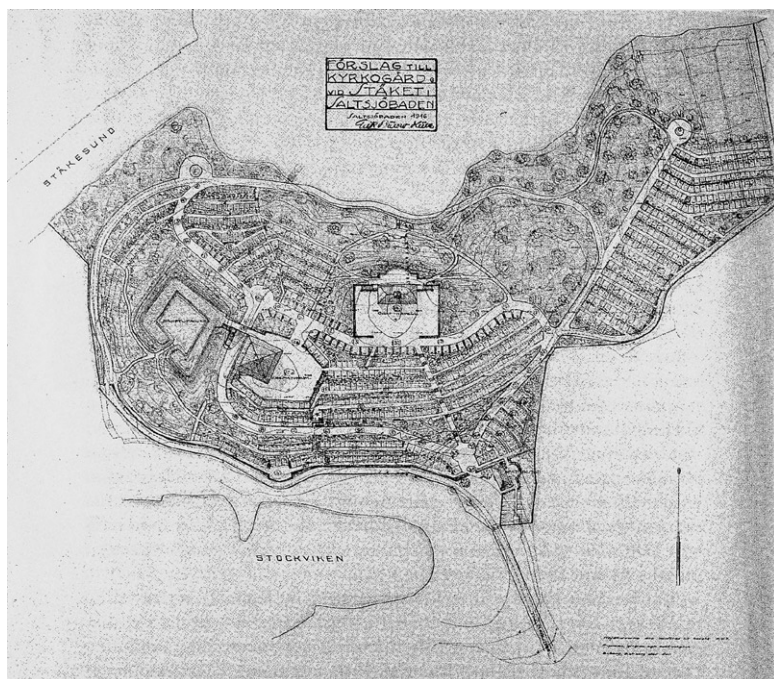
1991 tillkom målningar på orgel, skåp och altarfront. Målningarna som var tänkta att anpassas till rummet, påverkar idag intrycket och upplevelsen av rummet och av Månssons målningar i kupolen.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkogårdens omfattning och naturliga växtlighet
- klockstapeln, vilken liksom kapellet har ritats av Erik Bülow-Hübe
- kapellets välbevarade plan och utformning
- interiörens sparsamma utsmyckning där Filip Månssons målningar i kupolen utgör ett blickfång
- ursprunglig inredning såsom den fasta bänkinredningen längs södra och norra väggen i kyrkorummet, dörrarna och altaret.

ORIENTERINGSPLANER

Kyrkoplan saknas.

Arkitekten Erik Bülow-Hübes originalskiss till anläggningen ur kyrkoberskrivningen, Skogsö kyrkogård och kapell av Saltsjöbadens församling.

KRONOLOGI

Årtal	Händelse	Källa
1921	Skogsö kapell och kyrkogård står klart efter ritningar av Erik Bülow-Hübe.	Nilsson 2001
1932 och 1934	Gravfältsområdet byggs ut med bl a fält 7 a, b, c, d och e. Dessa fält som omfattar området norr och nordost om kapellet och som sträcker sig ända ner till vattnet, planerades av arkitekten Gustaf Birch Lindgren.	Cason 1993
1939	Elbelysning tillförs kapellet.	dito
1946	Renovering av klockstapeln.	dito
1953	Gravfältsområdet byggs ut ytterligare med området 8 a.	dito
1965	Gravfältsområdet byggs ut med fält 10 a.	dito
1967	Restaurering av klockstapeln.	dito
1971	Fält 11 a och b tillkommer på slutningen ner mot Baggensstaket på kyrkogårdens östra flank.	dito
1972	Minneslund tillkommer på kyrkogårdens nordvästsida, intill kanalen. Arkitekt var Sven Hermelin. Minneslunden markeras av ett fyra meter högt kors, tillverkat av virke från en tall, som fälldes av stormen under 1970-talets början.	Muntligt församlingen
1985	En personal- och förrådsbyggnad uppförs omedelbart öster om huvudingången.	Cason 1993
1986	Interiör restaurering. Interiören målas i ljusare nyanser.	dito
1987	Exteriör restaurering. Lagning av skador på fasad, tak m m samt förstärkning av klockstapelns fundament.	dito
1991	Renovering. Kapellets inredning anpassas för att även kunna användas till gudstjänster, dop och vigslar. Invändigt tillkommer väggarnas ljusa marmorering. Altarfronten, predikstolen, dopfunten, orgeln och psalmtavlan tillkommer och dekorationsmålas av Gunvor Westelius i syfte att ansluta i färg och form till Filip Månssons takmålningar. Westelius dekorationsmålar även dörrarnas fyllningar och vapenhusets tak. Orgeln från 1921 ersätts med en ny med nio stämmor, tillverad av Walter Thür Orgelbyggen, Torshälla. Kapellet förses med anordning för fasadbelysning i syfte att försköna området under dygnets mörka timmar.	Nilsson 2001

Årtal	Händelse	Källa
1992	Mer ljus tillförs på kyrkogården. En dämpad parkbelysning sätts upp från huvudingången och upp längs trappan mot kapellet. Även vid sidan av den slingrande asfaltsvägen upp förbi klockstapeln till kapellets entré tillkommer belysning.	Cason 1993

KÄLLFÖRTECKNING

SLM, Stockholms läns museum, arkivet

Blohm, Gösta, *Gamla Saltsjöbaden – minnen*, Stockholm 1982

Bonnier, Ann Catherine, *Kyrkorna berättar*, Uppsala 1987

Cason, Sven Åke, *Skogsö kyrkogård och kapell – berättelsen om en skogskyrkogård*, Sydost-Tryck 1993

Hammarlund-Larsson, Cecilia, *Nacka kommun*, Kulturhistoriska miljöer, Stockholm 1987

Lindberg, Gunnar, *Saltsjöbadens historia*, Uppsala 1959

Nilsson, Christina, *Kyrkguiden, Vägledning till kyrkorna i Stockholms stift*. Tredje reviderade upplagan, Stockholm 2001